

Gabriel Țica, *Recidivism și excluziune socială*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2016, 238 p.

Cartea sus-numită a fost elaborată urmare a susținerii în anul 2014 a tezei de doctorat „Factorii sociali care influențează recidiva infracțională” în cadrul Școlii Doctorale de Sociologie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca de către domnul Țica Gabriel. Publicată la Editura Universității din Oradea în anul 2016 cartea are ca element diferit față de teza de doctorat doar conținutul actualizat al actelor normative și legislației din domeniu. Lucrarea este structurată în trei capitole, delimitate de *Introducere*, *Concluzii și recomandări*, *Bibliografie* și *Anexe*.

Autorul, dl. comisar șef de penitenciare dr. Țica Gabriel a abordat tema studierii recidivismului subiecților din Penitenciarul Oradea determinat și de faptul că își desfășoară activitatea profesională de mai bine de 15 ani în mediul penitenciar. Până la nivelul anului 2016, în România nu s-au remarcat cercetări științifice care să aibă ca obiect problemele de ordin social ale deținuților liberați ori măsurile speciale de incluziune socială din partea autorităților.

Capitolul I, *Recidiva infracțională în literatura sociologică*, abordează noțiunea centrală a cărții, recidiva, cu referire la definiții elaborate în diferite domenii de specialitate, respectiv perspectiva sociologică, criminologică, a dreptului penal ori a celui execuțional penal. O evaluare critică a efectelor penitenciarului asupra vieții ulterioare a deținuților ori privind ineficiența sau nefuncționalitatea mecanismelor socio-penale ale statelor este evocată prin considerentele lui Michel Foucault și Raymond Boudon care afirmă că „închisorile nu diminuează rata criminalității: oricât ne-am strădui să extindem, să înmulțim sau să îmbunătățim închisorile, cantitatea de crime și de criminali rămâne constantă sau și mai rău, crește respectiv că detenția poate oferi condiții bune de viață,

unele chiar inaccesibile în libertate, că penitenciarul este un loc de perfecționare infracțională, fapt care ne conduce la ideea că starea de detenție menită să reducă rata infracționalității nu reușește acest lucru, ci din contră, o poate chiar crește” (p. 12).

Autorul a preferat să prezinte relația dintre formele de excluziune socială și recidivă, cele două fenomene influențându-se reciproc. Scopul declarat al cercetării l-a constituit descifrarea factorilor sociali care influențează recidiva. Importantă pentru investigarea domeniului a fost cunoașterea caracteristicilor sociale ale populației carcerale pasibile de recidivă și identificarea mecanismelor care o influențează ori o determină. Prin studiul său, autorul a reușit să depășească preconcepția socială potrivit căreia deținuții sunt singurii vinovați de starea în care se află: locul lor fiind în închisoare, majoritatea fiind persoane care nu doresc să se conformeze normelor și valorilor promovate de societate.

Realitatea statistică românească, potrivit căreia în cursul anului 2016 incidența recidiviștilor în rândul deținuților era de 40,33% (A.N.P.), indică faptul că, pentru aproape jumătate dintre deținuții încarcerați, politicile sociale și penale au fost ineficiente și nu au condus la îndreptarea scontată a delincvenților. Infracțiunile săvârșite de recidiviști au fost în procent de 54% împotriva patrimoniului (distribuite astfel: furt 78%; tâlhărie 12%; înșelăciune 6,5%; distrugere 2,3% etc.), 15% dintre recidiviști fiind învinuiți de săvârșirea de infracțiuni contra persoanei, precum: viol, omor, lovire și alte violențe, vătămare corporală.

Deși autorul nu recomandă efectuarea unei analize comparative cu alte țări, totuși remarcă numărul mare de recidiviști în S.U.A., unde, dintr-un număr de aproape

700.000 de bărbați și femei liberați din închisori, două treimi în decurs de trei ani sunt arestați, și, respectiv, jumătate revin în închisori din cauza încălcării termenilor liberării condiționate ori din cea a săvârșirii de noi infracțiuni (raportare consemnată pentru anul 2008). Situația la nivel european prezintă procente diferite de la țară la țară și din cauza modalităților de calcul față de considerarea stării de recidivă, România prezentându-se cu o valoare de 40,33% ceea ce o plasează în zona statelor cu o proporție ridicată, fiind sensibil devansată de Olanda, Norvegia, Scoția, Anglia și Țara Galilor, iar state precum Austria, Germania sau Suedia prezentând rate până la 36% (situațiile au fost prezentate pentru anul 2009) – recidiviștii ca populație carcerală aparțin reprezentând „simbolul eșecului oricărei măsuri de reclusiune penală, al neputinței tratamentului penitenciar” (*apud* Florian, 2006, 110).

Autorul și-a propus identificarea unor modele teoretice explicative ale recidivei, analiza profilului social al recidivistului din Penitenciarul Oradea, o analiză cantitativă a factorilor de excludere ce pot fi puși în relație cu recidiva, determinarea printr-un studiu calitativ a unor factori de excludere socială, precum și construirea unui model explicativ al recidivei în funcție de factorii de excludere analizați. În acest prim capitol se regăsesc aspectele excluderii sociale ce se manifestă adesea în cazul persoanelor liberate, pe piața forței de muncă, la nivel familial și în ceea ce privește locuirea.

Capitolul II, intitulat *Politici, reglementări și practici pentru reducerea recidivei*, prezintă actele normative internaționale ce conturează și impun reguli ce trebuie respectate și aplicate persoanelor care au executat pedepse cu închisoarea la revenirea în societate, la dezvoltarea de relații sociale, privind ajutorul postpenal, precum și rolul penitenciarului ca entitate ce funcționează și ca serviciu social. Din *Recomandarea nr. 87 (3) a Consiliului Europei privind regulile penitenciare europene* autorul a evidențiat secțiunile privind *contactul cu lumea exterioară și pregătirea dinaintea liberării*.

La nivel general și universal, adoptate de Adunarea Generală O.N.U., relevante pentru tema studiată sunt *Ansamblul de principii pentru protejarea tuturor persoanelor supuse unei forme oarecare de detenție sau încarcerare*, respectiv *Principiile 16, 19 și 20*.

Pentru procesul educativ din mediul penitenciar importantă este *Recomandarea Comitetului de Miniștri ai Consiliului Europei, nr. R (89) 12 asupra educației în închisori*, printre scopurile declarate ale actului fiind menținerea interacțiunilor sociale de dorit, regăsire și în activitățile derulate în mediul penitenciar românesc, precum: „Pașaport pentru libertate”, „Decizii mai bune” sau pregătirea morală în vederea liberării. *Recomandarea Consiliului Europei nr. (2006) 2 asupra Regulilor europene privind penitenciarele* a Comitetului de Miniștri este de asemenea analizată și în privința elementelor de noutate și a modalităților de transpunere în mediul penitenciar românesc, dar și în afara lui; sunt prezentate chestiuni precum contactul cu exteriorul, sensibilizarea publicului, cercetarea și evaluarea scopului penitenciarului și a rolului pe care îl deține într-o societate democratică.

Tot în cuprinsul Capitolului II sunt prezentate bune practici privind reducerea fenomenului recidivei: *Intervenție și integrare pentru o societate mai bună (Scoția)*, *Strategii prolifică și prioritare pentru deținuți (Anglia și Țara Galilor)*, *Găsirea drumului (Marea Britanie)*.

Normele românești sunt reprezentate de *Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal și Regulamentul de aplicare a acesteia*, cu evidențierea dispozițiilor privind reintegrarea socială a persoanelor condamnate, a modalităților, duratei și frecvenței cu care pot fi vizitați deținuții, de la caz la caz.

Pregătirea pentru liberare, asistența socială, evaluarea, consilierea pe probleme sociale, programele de asistență socială, medierea socială, precum și elementele favorabile ce vin în sprijinul deținuților pentru o cât mai bună integrare socială sunt extrase

din *Regulamentul privind condițiile de organizare și desfășurare a activităților educative, culturale, terapeutice, de consiliere psihologică și asistență socială din penitenciare* aprobat prin Ordin al Ministrului Justiției nr. 2199/C/2011 și comentate ori exemplificate conform realității penitenciare.

Abordarea *Secțiunii de bune practici* s-a efectuat din perspectiva activităților derulate anterior elaborării *Strategiei naționale de reintegrare socială a persoanelor private de libertate 2015–2019*. Sunt evidențiate: *Ghidul de bune practici pentru asistentul social care lucrează în mediul penitenciar*, dar și acte ce definesc exercitarea profesiei de asistent social. Un rol important este acordat programelor de asistență socială ce se desfășoară pentru deținuți, autorul subliniind importanța *Programului de menținere/dezvoltare a relațiilor cu mediul de suport* denumit *Pentru familie și societate*, precum și cel numit *Programul de pregătire pentru liberare*. În privința eficienței acestor programe, sunt indicate studii în domeniu (Gendreau, Goggin, 1996 și UNODC, 2012), pentru situația românească recomandabilă fiind preluarea parțială și/sau continuarea activităților de reintegrare și prin parteneri instituționali externi.

Capitolul II se încheie cu *Soluții de optimizare a problemelor de excludere a foștilor deținuți* și prezintă dificultățile, obstacolele, în general probleme, pe care le pot întâmpina foștii deținuți, dar și variante, posibilități, mijloace și modele de soluționare a lor pentru o bună integrare socială.

Potrivit autorului, procesul de reintegrare socială trebuie să conțină imperioase acțiuni precum: *punerea în legătură a deținuților cu furnizorii de servicii, cât mai aproape posibil de locul în care ei revin*, având ca scop găsirea unui loc de muncă, a unei locuințe, garantarea stării de sănătate etc. Nu este de neglijat nici rețeaua socială a deținutului în vederea formării unei surse credibile de sprijin social și material. Un rol determinant în sprijinirea fostului deținut îl au serviciile de probațiune, argumentarea fiind și prin autori ca Bârsan, Durnescu, Kennedy, Paloș, Poledna, Travis, Fitzpatrick, Wolf etc.

Capitolul III este destinat elucidării întrebării: *În ce măsură contribuie excluderea socială la apariția recidivei?* Strategia de cercetare a avut la bază un studiu de teren, informațiile rezultând în urma interacțiunii cu subiecții investigați; metodele de cercetare au fost ancheta sociologică având ca instrument de producere a datelor – chestionarul și studiul de caz cu instrumentul de producere a datelor – interviul. S-au efectuat analize calitative și cantitative, apelându-se la date de tip preponderent transversal; rezultatele urmărite au fost cu precădere de ordin exploratoriu, nivelul reprezentativității fiind ridicat pentru segmentul de populație carcerală din Penitenciarul Oradea.

Conceptual, recidiva fiind definită preponderent din perspectivă juridică, excluderii acordându-i-se valențele multiple care o generează ori potențează, luându-se în considerare efectele rupturilor sociale, personale și instituționale, lipsa accesului la oportunități sociale, sărăcia ca factor favorizant al excluderii, afectarea individului la nivel general societal și personal, prin resimțirea sentimentelor de negare a drepturilor omului, de expulzare, exil, detenție ori de respingere, izolare, umilire.

De asemenea, autorul apreciază că excluderea este un concept multidimensional, cu implicații economice, politice și sociale înțelese ca o lipsă de acces spre arii precum: informații asistență medicală, locuire, securitate (Young, 2002), dar și că excluderea este distinctă de sărăcie (Silver și Miller, 2003).

Operaționalizarea conceptului de recidivă s-a făcut și ținând cont de calitatea subiecților supuși studiului. Ca particularitate au fost excluse două dimensiuni, respectiv cea educațională și cea privind sănătatea, justificate de faptul că subiecții se aflau la o vârstă înaintată pentru a mai fi incluși în procesul de școlarizare, dimensiunea sănătății fiind nesemnificativă față de recidivă.

Pentru preconizarea recidivei următoarele dimensiuni/indicatori au prezentat interes: statutul ocupațional/statusul ocupațional, nivelul de calificare, oportunitățile de calificare – recalificare, gradul de acceptare

pe piața muncii, situația locuirii/forma de locuire, accesul la o locuință socială, caracteristicile locuinței, situația familială/gradul de acceptare în familie, oportunitățile de căsătorie, relațiile interpersonale/gradul de acceptare al vecinilor, gradul de acceptare al grupului de prieteni, relațiile cu reprezentanții instituțiilor/gradul de acceptare la nivelul instituțiilor. Autorul a ținut cont și de tiparul persoanelor investigate, respectiv pasibilitatea prezentării unui *grad scăzut de încredere a informațiilor furnizate, prin prisma istoricului infracțional și a obiceiului de a eluda regulile morale și juridice*. Chestionarul aplicat a vizat propria situație, fenomenele excluzive experimentate sau pe care deținutul le anticipează.

În cazul interviurilor s-a optat și pentru varianta *povestea vieții*, subiecții fiind aleși preponderent dintre cei cu 4 până la 13 intrări în penitenciar și disponibilitate de comunicare, în număr de 26 de deținuți recidiviști încarcerați în Penitenciarul Oradea și încă 3 persoane care au executat pedepse privative de libertate în urmă cu cel puțin 3 ani de zile, dar nu au mai recidivat. Dintre infracțiunile săvârșite de recidiviști, un prim loc l-a ocupat furtul (35,1%), urmat de tâlhărie (30,6%), practic mai mult de 2/3 din totalul faptelor comise; s-a consemnat doar o singură infracțiune de furt – simplu, restul fiind infracțiuni complexe, precum tâlhăria sau și tâlhăria, urmate de moartea victimei.

Din analiza factorială și corelații între factorii și itemii supuși studiului s-au invalidat ipotezele conform cărora excluderea din partea familiei, precum și excluderea din partea grupului de cunoștințe constituie risc de recidivă, rămânând valabile celelalte trei ipoteze ca fiind risc de recidivă: excluderea pe piața muncii, excluderea de la locuire și excluderea instituțională.

Chestionarul s-a aplicat în perioada 26.08.2009–31.08.2009 în Penitenciarul Oradea, unui număr de 153 de persoane condamnate, dintre care 79,7% recidiviști, cu vârsta cuprinsă între 22 și 39 de ani; provenind în măsură sensibil egală din mediul ru-

ral și urban; mediul de locuire fiind în proporție de 46,5% la rude, 31,8% deținând propria locuință; 57% dintre rediviști erau români, 41% de etnie romă, 29% maghiară; 20,1% – analfabeți, 17,8% cu studii primare și 29,5% cu studii gimnaziale, majoritatea săvârșind furturi (40%) și tâlhării (36%), cazurile de omor fiind de 16%.

Autorul a prelucrat datele cercetării, pe de o parte de tip descriptiv, cu referire ca la un grup de indivizi, de sine stătător pentru care s-au redat analize de frecvențe, iar pe de altă parte, grupul investigat s-a considerat un eșantion aleator, datele putând fi extrapolate la nivelul segmentului de populație carcerală din arealul de competență al Penitenciarului Oradea, respectiv județele Bihor, Satu Mare și Sălaj. Datele obținute s-au prezentat ca informații despre abordarea descriptivă/eșantion respectiv cea inferențială/populație. Din multitudinea de informații rezultate, prezentăm spre exemplu că 79,7% dintre respondenți au considerat că ei înșiși sunt singurii vinovați de starea de recidivă. Întrebați fiind despre cauzalitatea recidivei, mai mult de jumătate dintre respondenți au indicat factori precum: *sărăcia, consumul de alcool, urmate de anturaj, adoptarea unui comportament infracțional, greutatea găsirii unui loc de muncă, gradul scăzut al educației, lipsa ajutorului statului pentru rezolvarea unor probleme de tip social, lipsa unei locuințe*. Mai puțin de jumătate dintre respondenți au indicat printre cauzele recidivei: *doriința de îmbogățire rapidă, imaginea de pușcăriaș, incapacitatea de adaptare la viața socială, lipsa ajutorului oferit de familie, confortul oferit de închisoare*.

Dificultățile pe care le-au întâmpinat deținuții și care au contribuit la reparația recidivei au fost: *obținerea unui loc de muncă, comunicarea cu instituțiile statului, existența unei locuințe, reluarea legăturilor cu familia și restabilirea relațiilor cu grupul de prieteni*.

După liberare, deținuții aveau temeri în privința lipsei banilor, în problematica găsirii unui loc de muncă și lipsa unei locuințe. O

parte dintre deținuți considerau că vor recidiva cu același tip de infracțiune, apreciind că s-au specializat în penitenciar ca mod de săvârșire a ei. Un procent de 83,7% aprecia că activitățile de reintegrare socială din penitenciar îi ajută să renunțe la săvârșirea de noi infracțiuni. 71,2% dintre respondenți apreciau că măsurile postdetenție ale statului sunt inexistente.

Dl. Țica Gabriel, prin analiza și prelucrarea datelor, a generat și o testare a ipotezelor, invalidându-se ipotezele conform cărora *excluziunea din partea familiei, precum și excluziunea din partea grupului de cunoștințe constituie risc de recidivă*, rămânând valabile celelalte trei ipoteze ca fiind risc de recidivă: *excluziunea pe piața muncii, excluziunea de la locuire și excluziunea instituțională*, printr-o interesantă și complexă analiză factorială cu corelații între factorii și itemii supuși studiului.

S-au stabilit ca factori subiectivi ai cauzelor recidivei: condițiile grele de trai, educația precară, statutul de pușcăriaș și anturajul, iar ca factori obiectivi ai vieții de după liberarea anterioară: relațiile interpersonale, condițiile grele de trai și lipsa suportului social din partea statului. Analiza interviurilor recidiviștilor încarcerați a furnizat numeroase informații cu valoare științifică pentru cunoașterea subiecților, a atitudinii comportamentale și cauzalității ei. Relatările recidiviștilor pot capta interesul oricărui cititor, nu doar al specialistului. Redăm câteva pasaje:

„[N]u m-o luat nimeni la lucru că n-am școală, am încercat în mai multe locuri, și că n-am școală și că am fost în pușcărie, lucrăm cu ziua pe la vecini, la săpat la strâns de cartofi... mi-am căutat loc de muncă și nu m-o primit nimeni, din cauza cazierului

de la pușcărie” (caz nr. 16, 23 de ani, 2 intrări în penitenciar, 5 ani executați pentru furt și tâlhărie) ori: „Am fost și la forțele de muncă și când au văzut cazierul... am încercat în 4–5 locuri, am fost refuzat că am făcut pușcărie, când ieși din penitenciar nu te vede așa bine: «ăsta o făcut pușcărie»” (caz nr. 25, 37 de ani, 4 intrări în penitenciar, 14 ani executați pentru furt și tâlhărie).

În cadrul analizei calitative, pentru identificarea modalităților de reinscriere socială de succes au fost aprofundate interviurile a trei deținuți care nu au mai recidivat, ei înșiși afirmând că au reușit să depășească obstacolele întâmpinate, doar cu ajutorul familiei.

Cartea „Recidivism și excluziune socială” se încheie cu un capitol alocat concluziilor și recomandărilor formulate de autor precum: existența unui loc de muncă, educația/pregătirea profesională, chestiunea cazierului judiciar, consultanța postpenală în probleme de angajabilitate în muncă, locuirea, rolul familiei și al grupului de cunoștințe și, nu în ultimul rând, excluziunea din partea reprezentanților instituțiilor statului sunt arii asupra cărora trebuie intervenit, pentru a avea certitudinea diminuării riscului de recidivă și succesul unei bune integrări sociale. Apreciem demersul științific ca fiind susținut de o numeroasă bibliografie, noutatea temei de cercetare și potențialul de intervenție practică a rezultatelor cercetării privind recidiva și excluziunea socială în lucrul cu persoanele care au executat o pedeapsă privativă de libertate, în vederea excluderii recăderilor penale.

Aurora Elena Gavriș,
Universitatea din Oradea